

LÁSZLÓ GYULA

Orbis pictus

MOHI SÁNDORRÓL

Hazai olvasóink aligha ismerik a Désen, majd Kolozsvárott működő nagy festőt. A művész életének adatai a következők: „Született 1902-ben a Kárpátalján. Képzőművészeti tanulmányait Nagybányán, Kolozsvárott és Bukarestben végezte az 1922—1930-as években. Első nyilvános bemutatkozása 1932-ben történt, azóta hat egyéni tárlata volt, legutóbb életművet Bukarestben a Dallas Teremben mutatták be. A kolozsvári Képzőművészeti Főiskola tanára volt. Műveit a bukaresti, kolozsvári, nagy-szebeni, nagyvárad, galaci, dési és marosvásárhelyi múzeumok őrzik. Több külföldi kiállításon komoly méltánnyal fogadták művészetét.”

Képeiben mindenki örömmel ismer rá életének mindennapi, jelentéktelen látványaira s megdöbben: ezek ilyen hatalmasak, ilyen szépek? Még régebben írtam egyik csodálatos Önarcképéről, hogy az Uffiziban lenne a helye a többi nagyok közt, s ott is kitűnnék sugalló erejű megjelenítésével.

Immár harminc éve küszködök, hogy megtaláljam „festett világá”-nak méltó szavait, de nem megy, képtelen vagyok felidézni azt az elemi erejű hatást, ami képeit jellemzi. Hiába írom le színeit, azok csak szavak, hiába írom, hogy síkობól építi képei valóságát, a szavak maradnak, nem idézik fel a képet. Ezeket a képeket nem lehet prózába átültetni. Mohi Sándor annyira igazi festő, hogy képei csak önmagukkal fejezhetők ki, akár csak a többi nagy festőnél. Ennél többet aligha tudnék mondani. Ám az ember nem nyugszik s újra és újra nekikezdektem, hogy közelebb férközzek Mohi Sándor piktúrájának lényegéhez, ami szavak nélküli közvetlen és feledhetetlen élmény. A következőkben idézek levelezésünkből, főként a magaméból, amelynek mondatain a kilátástalan küzdelem verejtéke csillog. Azokból a levelekből mutatok be részleteket, amelyek éppen e tanulmány megírása közben íródtak.

Egyik levelem voltaképpen már félig kész tanulmány. Íme néhány részlete: „Személyes emlékekkel kezdeném, amely rávillant arra, hogy Mohi képeinek monumentális nyugalma mögött micsoda kétségek feszülnek. Úgy harminc éve — tehát még fiatalon — mondta nekem egyszer, hogy életünk olyan, mintha mozielőadás folynék, Isten tudja mióta, s minket belöknének az előadásra, látnánk belőle néhány percet, nem tudván mibe is kerültünk s aztán még a kifejlet előtt kiragadnának a sötét vetítőteremből. Tétovázunk, nem tudjuk, mit láttunk, nem tudjuk, hol vagyunk, miért vagyunk itt s mivégre az egész. Ez a kínzó bizonytalanság megvan benne azóta is. Mit tehet ilyenkor a festő? Megkísérel olyan világot építeni, amely értelmes és szép, amely nem folyik össze elmosódó látomásokban, hanem minden tisztán ékelődik egybe benne. Számízi a sötétséget és a világos színek szivárványában keresi a megnyugvást. Nem véletlen, hogy annyi havas képe van, a fehér nála szín! Benne szikrázik a színek minden árnyalata.

Mielőtt belebonyolódnék festészetének közelebbi jellemzésébe, hadd mondjam el, hogy középtermetű ember, sem nem kiemelkedő, sem nem alacsony, nincsen meg benne az előbbi fölénye, az utóbbi akarnoksága. Tudja, hogy helye van az életben, méghozzá az élet természetéhez illeszkedő, azon erőszakot nem tévő helye. Figyeli a

külső életet, hogy megtalálja annak tükörképében önmagát. Szegény Szabédi László egyik sora bukkan fel most bennem: »a helyemet, a helyemet kerestem«. S hol keresi Mohi Sándor a helyét? Jó barátait festi, környezetét, az igézetesen szép fiatal lányokat és dús testű anyákat. Sütőtököket és napraforgókat, Szamos-parti tájakat, öreg házakat és kisvárosi utcákat. Egyszóval közvetlen környezetét festi, amelyben él, amelyben meg kell találja önmagát.

Képeiben rend van. Felületeiben ütemek dobolnak, egymásba ékelődő síkok torlódnak, de minden világos és sugárzik. Egy-egy test formái nem szelíd hullámmal kapcsolódnak egymásba, hanem szinte az eleve elrendelés megrendíthetetlen biztonságával. Sütőtökjeinek síkjai akárcsak alakjaié, a »háttérben« folytatódnak, zökkennek, torlódnak s így a kép egyetlen nagy, formai ütemrenddé alakul. Szinte-szinte le lehet kopogni a kép ütemezését. Hogy ez valóban így van s nemcsak beelátás, bizonyítja megfigyelésem, amit aközben tettem, hogy engem festett: mielőtt vékony ecsetjével hozzáért a vászonhoz, szinte karmesteri mozdulatokkal szelte a levegőt, keringet a téma felett. Egy-egy ilyen táncoló mozdulat végén ért az ecset a vászonhoz. Ecsetnyoma tehát bele volt szöve egy mozdulatba. Ha akként képzelünk el egy Mohi-képet, hogy az ecsetnyomokat előző mozgásbozót ott lebeg a kép síkja előtt, valóságos zenemű kerekedik a »festett világban«. A felület tehát voltaképpen a tér karmesteri tagolásának, az ütemek összefogó játékának eredményeként jön létre.

De vegyük ehhez még hozzá a másik hatalmas erőt: a színt! Mohi színei ragyognak, anélkül, hogy napfényben lennének. Belső ragyogásuk abba az ütemmuzsikába illeszkedik, amiről az elébb kíséreltünk meg jellemzést adni. Mohi szürkéi, kékjei, de különösen meleg barnái és sárgái olyan fegyelmezett színharmóniát alkotnak, mint századunk nagy muzsikusainak matematikailag is leírható szerkezetei. Színei a képfelület különböző részeiből egymásnak felelgetnek, akár a vers rímjei. Ez a csodás színjáték általában egyenlő értékekre épül Mohinál. Nincsen kiemelkedő, kiabáló, akaratos szín, nincsen háttérben maradó jelentéktelen felület. Minden együtt hangzik, együtt zendül meg.

Az eddigiekben láttuk Mohi képépítésének majdnem mértani formákra egyszerűsített ritmusképleteit, és láttuk, hogy a színek hasonló erejű váltóárama beleszőődik ebbe a zenei alapformába. Lépjünk most még egyet s mondjuk meg a legfontosabbat: mindazt, amit Mohi Sándor így elrendez a képen — szereti! Szereti az embereket, a tárgyakat, a fákat, tájakat. Nem lélektelen formajáték zajlik le a képen, nem tudatoson hideg építkezés váltja át a teret sík formákká, hanem mindezt átjárja az, amit a néző elsőnek érzékel — a szeretet, a megértés. Szinte hallja az ember, ahogyan beszélget a képpel: hát nálad hogy van, mert lásd, bennem ekként történik meg az élet. Testvérkém, tartsunk össze, nézd, én most festelek téged, mert igazán nagyon szeretlek. Valami ilyenfajta beszélgetés — ha nem is így játsozódik le a festőben — visz minkét Mohi Sándor képeinek igazi világába. Mert amiről az elébb volt szó, az a szerkezet, az a mesterség, de amiről most beszélünk, az Mohi igazi világa: »Hát téged is belöktek a moziba s kirángattak, mielőtt megsejthetted volna, hogy mi is történik a vásznon? Hát akkor gyönyörködjünk egymásban, hiszen sorstársak vagyunk!« Igen: Mohi Sándor témái — sorstársai!"

Műhelynaplójában megemlékezik arról, hogyan bontakozott ki benne a festő. Íme néhány részlet a szövegből: „Az éjszaka sötétsége megfojtja, a világosság felgyújtja a színek örömet. Árnyékkal kontrasztba kerülve kiszapulja a színt, fényesre csiszolja a formát. A szín nagy hatalom, vigasztal, biztat, önfeledtet. A virágok színeit egész nap nézhetnök, sohasem tudunk betelni sugárzó szépségükkel... de ki értheti meg e sok titok szépségét? Egész életem a festészet gondjai alatt formálódott. Visszaemlékezem, csak annak éltem, nem kártyáztam, nem dohányoztam, nem iszogattam, nem nőztem, nem éjszakáztam. Mit csináltam hát? Álmodtam! Képekről, színek bővületében. Udvarunk tele muskátlival, vörösén tüzeltek, égtek. Leveli zöldje csak fokozta nézésük mámorát. Nézni egész nap? De hiszen mást is kell csinálni... Bevallom, nem érzek röghöz kötöttséget, nem ismerem a honvágyat, nem

értem a vallás áhítatát, nem tudok gyűlölködni. Ahogy írtad: »festő vagy, európai«. Hízelgő rám nézve és féelmetes. Rejtett énem ki tudtad tapogatni...»

„Nos, ennél az utolsó szónál álljunk meg egy pillanatra. »Európai«, igen, de nem úgy, hogy utánozna bárkit is a modern festészet nagyjai közül! Kétségtelen, hogy van áthallás! Cézanne a teret tördeli, Mohi megtartja a tömör formát s annak felületeit ékeli egybe. Gauguin aranylóbarna tahiti női sima testűek, a formák gyengéd árapálya lüktet bennük, Mohinál szinte őseMBERI arányokban épül a talajtól felfelé az anyag teste, mértani tömbökben s ezt járja át az élet melege.”

„Megfigyeltelek festés közben és »új elemmel« bővült rólad való képem. Ahogy hunyorgó szemmel előreléptél, hátráltál, az ecsetet karmesteri pálcaként kezelve, mozgásodban könnyed muzsika volt! Szintehogy táncolva közelítettél s távolodtál, sajátos ritmikus ringás volt lépteidben! Fialat életek mozognak így: gyermekek, bárányok, kiscsikók! Meglepett az is, hogy milyen vékony szőrű ecsettel festesz! Az ember — képeid láttán — úgy vélné, hogy széles ecsettel tördeled a teret síkokra s építesz új világot, akár napraforgókból, akár sütőtökökből, akár emberből, tájból. Milyen jó lenne olyan világban élni, ahol a dolgok nem folynak össze, hanem határozott síkokból ékelődnek egybe. Nos, ezt csinálod Te s ezért vonzóK képeid. Most kivételesen ne beszéljünk »szaknyelven«, hanem csak ember módra. Igen: képeid vonzóK, fehéreid, szürkéid, mély barnáid tele vannak humánnummal. Nem színek már azok, hanem a megindult lélek színváltozásai!

Rátérve kiváló, rólam készült arcképedre, számomra izgalmas volt, hogy hogyan látsz, milyennek képzel, hiszen a festmény erről való számadás. Természetes, hogy másnak látsz engemet, mint magam, hiszen én nem »látom« magamat, hanem élem, alig tapintható, alig elképzelhető árnyalatokban alakul ki bennem is — mint minden emberben — egy-egy érzés, magamról való eszmélés. Néha — ha televízióban látom magamat — napokig kerülöm az embereket, mert nem akarom rút voltommal ízlésüket bántani. Annyira tisztellem a harmonikus jelenséget nőben, férfiban, hogy ha a magam ráncolt búbanátát látom, megriadok: ez lennék én? Szemem megtört és Te »meleg tekintetről« írsz, bárcsak úgy lenne, Sándor! Nincsen bennem »rendkívüli tudás, bölcsesség«; csak egy kutató ember vagyok, aki — mintegy kárpótlásul — néha belefeledkezik a természet fenségébe s akkor rajzol, fest, farag, mintáz, metsz és karcol!

Érdekes, hogy már fiatalon milyen szilárdan kialakítottad a magad mondani-valójához illeszkedő festői stílusodat s nem engedted például a szürrealizmus olyan csábító, de olcsó divatjának. A »kubizmus« is csak Mohi módra az, mert nem robbantott szét a dolgok tömegét, formáját, hanem a szétrobbant darabokból alkottál új valóságot, hanem tisztelted a lét által évmilliárdok alatt kialakított formát s azt szorítottad síkok közé, hogy a rendetlenségben rendet tudj teremteni. Elégedetten nézhetsz vissza 75 esztendőre, amit csináltál: »Jó multság, férfimunka volt« (Vörösmarty). Kevesen mondhatják ezt el, s még kevesebről mondhatjuk mi. Te köztük vagy.”

Egy másik levelemben megkíséreltem beállítani Mohi Sándor művészetét, emberré eszmélésünk folyamatába: „Mindannyiunk jelenében benne él az európai műveltség utolsó harminc-negyvenezer esztendeje s mindaz, ami azóta eltelt. A Te piktúrád gyökerei is visszanyúlnak a barlangi művészetig, mert ott kezdődött a festészet, ez a gyönyörű öncsalás, ez a félelmetes mágia! Ám ez bennünk nem tudatos, hanem úgy működik, mint sejteink csodás élete: nem is tudunk róla. Azóta nemzedékek ezrei folytatják a piktúrát, alakítgatják benne a világot a maguk képére és hasonlatosságára. Iskolák keletkeztek, nagy egyéniségek sarjadtak, ellenségek támadtak, olyan veszedelmesek is, amelyek megtiltották e valóságidéző játékot! Gondolj csak a Mózes-hitűekre, a mohamedánokra, vagy akár a mi protestánsainkra, régebben a képüldözőkre — ikonoklasztákra. Emlékezz Platonra, aki — elvetélt festő — száműzni akarta a társadalomból a képet, a megvalósult idea hamis mását. S lám »annyi balszerencse közt, s oly sok viszály után« is diadalmasan él a piktúra, hiszen mindenki gyermekkorának a nyelvvel vetekedő kifejező eszköze, a

gyermekkor pedig bennünk él! Festőknél a kép a gyónást helyettesíti, kitárulkoznak benne a »nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek« gyönyörű elve alapján. Hát benned mi tárulkozott ki, miről gyóntál, milyennek érzed — s képeidben látod — az életet? Azt látom, hogy fiatalkorodtól kezdve megvan az, ami jellegzetesen »Mohi« s ennek változatait valószínűleg meg sok száznyi képedben. Benned nyilván nem szavakban formálódik ez az életérzés, hanem színekben, formákban, szerkezetekben (kettévágott sütőtökeid néha olyanok, mint Picasso kínoktól gyötört löfejei!). Meglátod-e a képet a külvilágban, vagy képpé állnak benned össze az emlékek s aztán »beállítod« hozzá a modellt, legyen az sütőtök vagy napraforgó, netán ember? Látom, hogy a közel s a távol képfelületeiden egybeötvöződik, minden a síkfelületbe torlódik. Néha érzem képeidben a nagy elődöt, Gauguin, tahiti nőit, barna Vénuszait. Ám tőle idegen volt a síkობól építés. Meztelen nőid aranyló barna színe szinte-szinte a kép főmondanivalója. Önarcképeid tömörített kifejezése, nyilván megenyhülve nézi az »örök női«-t. Talán legmélyebbre éppen önarcképeiddel markoltál, hiszen itt a modell önmagad voltál s addig festetted, amíg a benned élő életélménnyel azonos lett. Álarcos önarcképed gyönyörű kép, de Mohi Sándor képtelen álarcot viselni, ezt a gondolatot örökölte a XX. század elejének Bajazzo-bohóc képzelgéseiből.

Jól látom: képeiden nincsenek drámaivá fokozott fény-árnyék ellentétek, sőt színeid egy-egy alaphangulatba fátyolozódnak. Ha megkísérelném színakkordjaid alapján elképzelni megteremtőjüket, azaz Téged, ugyan milyennek látnálak? Ez a szordinós színhaszín, a drámai fokozás kerülése, elmélyült, töprengő embert rajzol elém, akinek képei láttán valami bánatos mosoly ülededik reánk. Nem bántó, hanem jó érzés ez, mert magunk körül rendezzi a világot, a simulékony gömbölyűség helyett határozott síkok sátrává alkotja környezetünket s benne önmagunkat. Magadbahúzó, magányos ember vagy, Sándor! De minden emberben a lélek csendje jelenti az élet áhítatát, éppen ezért szólnak képeid mindenkihez.

Hadd zárjam leveletem egy emlékekkel s egy kérdéssel. Emlékszem, egyszer egyik kőfaragó-képednél mondtad, hogy azért olyan vaskosak és nagyok kezei, mert hiszen azzal dolgozik, s ez jellemző rá. Nos, most a kérdés: mi indokolja meztelen nőalakjaid vaskos, néha túlvaskos lábait? A statika biztonsága, hogy végül is ők viselik a test terhét? Vagy talán a derekat ropogtató ölekezés szorításának képze?

Ilyen s hasonló gondolatokkal viaskodtam Mohi Sándor jellemzések. Jól emlékszem, Medgyessy Ferenc mondta, hogy a művészeti írásokban azok a legjobb lapok, ahol szóhoz engedik a művészt magát, hadd mondja el ő, az illetékes, hogy milyen szavakat talál életérzésének jellemzésére. Éppen ezért különleges érték volt számomra, hogy Mohi Sándor egyik levelében megkísérelte az önmagáról való számvetést. Ebből a leveléből idézek:

„Csodálom, élvezem a színeket. Természeti vagy kémiai színek előtt naphosszat ácsorgok. A sárgák, kékek, a szürkék változata, kevés vörös fogva tart. És ha a színek lenyűgöznek, nem alkudhatok meg az árnyékok színrombolásával. A fény-árnyék kigömbölyíti a formát, erőszakosan telepszik a színekre. Az élet ezen egyik értetlen csodáját csak a vilárosság gyűjti fel. Hogyan jelent meg a nagy káosz szürke porából a virágok pompázatos sokféleségében? Én már zsenge gyermekkoromban a Szernye-mocsár szélén állva, vágódva néztem a vörös lábú, fekete-fehér színű gólyákat, a zöld zombékos vizekben fürdőző lila bivalyokat. Ám a széleken sárga gallérú napraforgók tükröződtek s felettük fehér fellegek úsztak a sötét-kék égen. A gyermek szinte csak színeket látott, formákra, vagy pláne árnyékokra. drámai feszültségre nem emlékszik... ettől kezdve színes síkformák öröme táplálja életemet. Szerelmem tárgyát nem váltogatom. A nyugati színek csökkönyösségembe ütközve, kikerültek. Bár nem tagadom, értékelem az értékes mestereket (Rhotko, Ben Shahu, Vlaminck, Picasso stb.), az izgalmas kísérleteket — de ez az ő szerelmük.

Jól tudom! A színek öröme, csak a megjelenítés öltözete. Ám mi van a ruha mögött? Nem lehet üresség! Nem. Igyekszem tehát valamilyen módon megrezdíteni

az életesség érzését. Különösen a figurális témáimnál (Falovas, Galambos, Anyaság stb.). Ez a probléma óriási. Úgy kellene kormányozni az érzéseket, hogy kivetítődjön a szeretet-csodálaton keresztül a kifejezés építő ereje, hogy a munka érvényességét ne fújhassa el a divat gyakori vergődése.

Őszinteség kötelező. Nem a kikényszerített. De az önként megjelenő csodálat-szeretet termése. Valaki egyszer azt írta rólam: Mohi nem témát fest, hanem képet! Azt hiszem, ez a mondás illik a modern törekvésekre. Úgy gondolom, ilyen követelmények mércéjének elérése izgalmas festői feladat. És ebben a tételben a festészet játékosan komoly, szellemes párbeszéd, édes-keserűség, nehéz szülés. A magam részéről nem ismerek nála nemesebb örömet, önemésztő nagyobb gondot, ami fényt csíhol az élet kilátástalan homályába. Mert: Élet a Földön az Anyag bohókás (cynikus) ötlete, ám a tudat csak tetézi végzetes játékát. Igaz lenne? Hisz az ember a Holdra lépett s beleszólt a Teremtésbe...

Ablak mellett állok. Kint süt a Nap. A hidegkék eget gomolygó, fehér fellegek szántják. Itt-ott házak, közöttük kertek. A diófák zöldje már barnába sárgáll, érzik, részükre nagy esemény közeledik. A színek árulkodnak. Nem frissek, nem hivalkodnak, kifakult tónusba ágyazódtak. A tónus a festészet nagy problémája; összegezés, rend, értékelosztás, békés együttélés. A tónus kultúrgyermek, nemes kolorizmus, klasszikus mesterek bevált szemlélete.

A kontraszt háborút jelent; felerősített vagy elnyomott kiáltások, egyensúly-aggodalmak, viták, összecsapások vad örömét. Modern nagymesterek éles fegyvere. A tónust dicsérő szavak illetik, de a kontrasztot is. Mindkettő igaz... A festészet törvénytelen gyermek akar maradni és annál szebb, minél inkább saját területén marad, minél inkább s egyszerűbben mutatja az élet színek örömét, a kifejezés erejének diadalát..."

Önmarcangoló sorokban vall Mohi Sándor önmagáról. Vallomása mélyén azonban kristálytiszta megmutatkozik életélménye: ember az embertelenségben, rend a rendtelenségben, hit az életben. Mindezt nem harsogó témaválasztásokkal, nem magakelentő hitvallásokkal éli meg, hanem a mindennapok látványát változtatja át egymásbaékelődő, szétbonthatatlan színekké, formákká: renddé! Remélem, hogy a néhány képmelléklet mindezt tisztábban sugallja, mint a szavakkal való reménytelen küzdelem.

SZÍNHÁZ

Képviselőben

Nem felejthető el a kiváló Ion Marinescu villámló tekintete. Tudor Argehei születésének századik évfordulójára készülve délutáni próbát tartottak a budapesti Radnóti Színpadon. A Magyar Rádió főrendezője celebrálta az eseményt, fegyelmezetlenség és nemtörődomség közepette. A versek és előadók folyamatosságát beszélték meg, s ki-ki, neves bukaresti művészek, s nagynevű hazaiak, egy-egy versszakot elmondtak anyagukból. *Elofvastak* pontosabban, már ami a magyar közreműködőket illeti. Tették ezt figyelmetlenül, készületlenül. Tisztelet a kivételnek. Művészi fegyelmüket annyi időre se tudták előhívni magukból, hogy amíg román kollégájuk következik, addig figyeljenek és gondolkodjanak. Gondolkodjanak a versen, aminek román interpretációja töredékes felvillanásokban is elementárisan hangzott a bukaresti művészek tolmácsolásában.

Ehelyett jópofáskodtak és viccet meséltek, semmi hajlandóságot nem mutatván